

Міністерство освіти і науки України
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ІЩЕНКО Ігор Васильович

УДК 323.2

**СИНЕРГЕТИЧНА ПРОЕКЦІЯ
ПОЛІТИКО-ІНСТИТУЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ
У НЕСТАБІЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

Спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора політичних наук

Дніпропетровськ – 2015

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі політології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України

Науковий консультант

доктор політичних наук, доцент
ТРЕТЯК Олексій Анатолійович,
Дніпропетровський національний
університет імені Олеся Гончара,
завідувач кафедри політології

Офіційні опоненти:

доктор політичних наук, професор
ЦВИХ Володимир Федорович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри політології

доктор політичних наук, професор
КУЦ Галина Михайлівна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди,
професор кафедри політології, соціології
та культурології

доктор політичних наук, професор
ПОЛЬОВИЙ Микола Анатолійович,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
професор кафедри соціальних теорій

Захист відбудеться „3” грудня 2015 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 08.051.08 Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара за адресою: 49027, м. Дніпропетровськ, пл. Т.Г. Шевченка, 1 (парк імені Т.Г. Шевченка), Палац студентів ДНУ, к. 30.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара за адресою: 49050, м.Дніпропетровськ, вул. Казакова, 8.

Автореферат розісланий „

” листопада 2015 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

С. В. Ставченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження обумовлена зростанням нестабільності в сучасному світі, яка властива і тим країнам, що активно змінюють систему суспільних відносин у процесі модернізації, і тим, які в силу глобалізаційних, постмодерністських процесів опинилися в зоні впливу аттракторів поляризованих екстрасоцієтальних систем. Динаміка політичної трансформації на пострадянському просторі носить індивідуальний характер для кожної країни і нерозривно пов'язана з політико-інституційною взаємодією, яка в період суспільної нестабільності має значну суб'єктивну складову впливу. Синергетична проекція політико-інституційної взаємодії у нестабільному середовищі допомагає осмислити процеси стабілізації / дестабілізації на основі розгляду нелінійної динаміки політико-інституційної взаємодії. Тож, актуальність теми дослідження обумовлена, з одного боку, необхідністю теоретичного обґрунтування контекстуальності взаємодії політичних інститутів у суб'єктивному вимірі, за якої нестабільність може сходити нанівець, а з іншого, - якщо вона вже матеріалізувалася у політичних конфліктах – необхідністю виходу з них за мінімальних збитків.

Наукове обґрунтування даної проблеми певною мірою знайшло своє втілення у наукових розробках вітчизняних і зарубіжних дослідників. Так, синергетичний підхід щодо розгляду дисипативних і біфуркаційних процесів як в загальнотеоретичному, так і в політологічному контекстах притаманний науковим працям І. Пригожина, Л. Бойко-Бойчук, А. Венгерова, О. Князевої, С. Курдюмова, Е. Ласла, О. Мітиної і В. Петренка, Д. Палатнікова, М. Польового, Є. Якубенка та ін.

Інституціональний підхід з висвітлення зазначеної проблематики застосовують такі науковці, як В. Колюх, Р. Коуз, О. Кукарцев, А. Курбанов, Д. Найт, Д. Норт, Дж. Марч і Й. Ольсен, В. Цвих, О. Тупиця, С. Патрушев, М. Примуш, А. Пшеворські, О. Рибій, Д. Сірінг, Т. Скокпол, К. Шепсл, Б. Чайковський та ін.

Контекстуальний підхід при розгляді проблеми політичної нестабільності використовують розробники і продовжувачі: теорій модернізації, зокрема, С. Хантінгтон, С. Ліпсет; теорії демократії – Р. Даль, А. Лейпхарт, Т. Ванханен; теорії авторитаризму – Х. Лінц, А. Хаденіус, Ж. Теорелл, Б. Геддес, Х. Чехабі, О. Харитонова; теорії транзитології – Д. Растоу. Вітчизняні і зарубіжні науковці акцентують увагу на окремих аспектах проблеми політичної нестабільності. В їх числі Е. Дафф і Д. Маккамант, І. Фейєрабенд, Д. Герлінг, Е. Ціммерман, В. Волинець, О. Батрименко, І. Бутовська-Ілюшко, А. Крап, В. Кривошеїн, В. Кузьмін, Г. Куц, І. Кучеренко, І. Побочий, В. Сергєєв, С. Ставченко, О. Токовенко, О. Третьак, П. Мироненко, І. Лиханова, А. Макаричев, А. Ярославцева. Таким чином, актуалізується глибинний теоретичний і практичний цілісний аналіз політичної нестабільності з позицій всеохоплюючої теорії, якою є синергетика.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тему дисертації затверджено Вченою радою Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара. Звернення до заявленої тематики пов'язане з опрацюванням наукової теми «Методологічні засади, інституційні можливості та

соціокультурні чинники забезпечення стабільного політичного розвитку України» (державний реєстраційний номер №0114U006097), яку здійснює кафедра політології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є : по-перше, виявлення особливостей синергетичних процесів взаємодії політичних інститутів і їх контекстуальності, результатом яких виявляється нестабільність, та з'ясування результатів зворотного впливу нестабільності середовища на вищезазначену взаємодію; по-друге, обґрунтування засад стабілізації політико-інституційної взаємодії і середовища. Для досягнення поставленої мети в дисертації вирішуються наступні дослідницькі завдання:

- обґрунтувати теоретико-методологічні особливості взаємодії політичних інститутів у нестабільному середовищі на основі розробки, подальшого вдосконалення, уточнення дефініцій і наукових підходів до вивчення цього проблемного поля;

- залучити синергетичний і новий інституціональний підходи з дослідження обраної проблематики щодо наукового бачення процесів дестабілізації політико-інституційної взаємодії, середовища і можливостей їх регулювання;

- сформулювати концептуальну модель політико-інституційної взаємодії у нестабільному зовнішньому середовищі та її синергетичну проекцію;

- обґрунтувати функціональну специфіку взаємодії політичних інститутів у нестабільному зовнішньому середовищі в динаміці політичних режимів;

- концептуалізувати чинники нестабільності політико-інституційної взаємодії і середовища на основі соціокультурного, системного та синергетичного підходів;

- виявити специфіку адаптації взаємодіючих політичних інститутів до нестабільного політико-інституційного і зовнішнього середовища;

- виокремити та дослідити ключові наукові категорії з вихідних параметрів взаємодії політичних інститутів, регулятивного впливу на стабілізацію, дестабілізацію політико-інституційного і зовнішнього середовища;

- на основі сучасних наукових підходів сформулювати та обґрунтувати специфіку впливу мотиваційної контекстуальності на стабілізацію політико-інституційної взаємодії і середовища.

- виявити синергійні політико-інституційні інтеракції як чинник подолання нестабільності в сучасній Україні.

Об'єктом дослідження є політико-інституційна взаємодія в політичній системі і середовищі.

Предметом дисертаційної роботи є синергетична проекція політико-інституційної взаємодії у нестабільному середовищі та їх регулюючий взаємовплив.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є синергетика і новий інституційний підхід. Створення моделі функціонування політичних інститутів у нестабільному середовищі відбувалось за допомогою синкретизму моделювання, системного методу і синтезу. Метод абстрагування у синкретизмі з методом аналогії задіяний для розгляду функціональних особливостей політичних інститутів у нестабільному середовищі з позиції синергетики. Завдяки синтезу і системному методу вдалося сформулювати ключове поняття ментального

конструкту, що має важливе значення для дослідження обраної проблематики. Компаративний метод використовувався в процесі розгляду варіативності впливу нестабільної контекстуальності на політико-інституційну взаємодію в умовах динаміки політичних режимів, для розкриття особливостей мотиваційної складової з подолання нестабільності політико-інституційної взаємодії в умовах консолідованих демократій. Методом експертних оцінок, спрямованим на виокремлення чинників нестабільності, ми прагнули сформувати системне, наукове бачення їх впливу на взаємодію політичних інститутів у середовищі.

Розгляд функціональності й ефективності політико-інституційної взаємодії з подолання нестабільності відбувався на основі міждисциплінарного підходу. Динаміка політико-інституційної взаємодії з середовищем на латентній фазі процесу дестабілізації досліджувалася за допомогою узагальнення, сходження від абстрактного до конкретного. Доведення специфіки формування мотиваційної контекстуальності як чинника стабілізації в умовах демократичних транзитів відбувалося з використанням структурно-функціонального методу. Для дослідження особливостей подолання нестабільності в Україні задіяний аналіз результатів діяльності політико-інституційних структур, дедукція і системний метод.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертаційне дослідження є першою спробою у вітчизняній політичній науці концептуалізації засад синергетичної проекції політико-інституційної взаємодії у нестабільному середовищі. У межах проведеного дослідження:

Вперше:

- синтезовано наукове визначення синергетичної проекції політико-інституційної взаємодії як теоретичного обґрунтування (з позицій синергетики нелінійних процесів самоорганізації в політичній системі та середовищі), за якого в центрі наукового аналізу постає сукупність суб'єктних політико-інституційних інтеракцій у всій багатоскладності від мікрорівня до макrorівня;

- виявлено особливість як у прямих, так і зворотних зв'язках взаємодії політичних інститутів і їх контекстуальності в Україні, що спричиняє локалізацію та біфуркаційні процеси. Вона проявляється у прямій кореляції між диспозицією політичних інститутів у простому циклічному тороїдальному аттракторі, яким є нерозвинутість громадських організацій, створених за ініціюванням знизу і підтриманням політичної стабільності. Тож, спроби динамічного виходу із зони дії цього аттрактору через активізацію більшості неструктурованих індивідів зверху переважує політико-інституційні інтеракції до зони впливу дивних аттракторів, наслідком чого є дестабілізація;

- розроблено концептуальну модель взаємодії політичних інститутів у нестабільному середовищі та її синергетичну проекцію. Модель включає базові, допоміжні політичні інститути, ідеологію, ментальний конструкт і середовище, в якому відбуваються процеси стабілізації / дестабілізації. Синергетична проекція моделі політико-інституційної взаємодії, що пояснює нестабільність, являє собою динаміку зростання енергії локалізації, яка переважає енергію дисипації в політичній системі, котра ототожнюється зі складною дисипативною структурою;

- обґрунтовано роль ментального конструкту, яка полягає у створенні когерентної чи некогерентної взаємодії між інтрасоцієтальною системою і політичними інститутами (акцентована увага на змісті аксіологічної складової ментального конструкту та співвідношенні раціональних, ірраціональних елементів у його структурі, як вихідна умова узгодженості політико-інституційних інтеракцій з середовищем, а отже й політичної стабільності);

- встановлено спільну закономірність синергійних проявів нестабільності політико-інституційної взаємодії в динаміці політичних режимів, яка обумовлює процеси дисипації і локалізації особливостями дисипативної структури-аттрактора, її ресурсів, когерентністю взаємодії з зовнішнім середовищем і топологією політико-інституційного дизайну, здатного до ефективного виведення надлишкової ентропії в результаті взаємодії. Розкриття цієї закономірності відбувається на тлі залежності між типовим проявом нестабільності, щільністю політико-інституційного середовища, політичним режимом і традиціями протестних форм конвенційної поведінки. Доведено, що з пониженням щільності політико-інституційного середовища в умовах нестабільності зростає гострота протестної активності.

Набуло подальшого розвитку:

- поняття політичної стабільності на основі синергетичної теорії із залученням нового інституціонального і контекстуального підходів, під яким слід розуміти такий ситуативний стан динаміки політичних інститутів і середовища, при якому параметри соціально-політичної ентропії відповідають флуктуаціям, що позитивно компенсовані в межах прямої кореляції між диссонансом формальних і неформальних політико-інституційних регулятивів, процесів дезорганізації середовища як результату політико-інституційної взаємодії, інших чинників й трансакційними витратами на відновлення рівноваги. Практична значимість аналізу політико-інституційної взаємодії в зовнішньому середовищі, орієнтуючись на вдосконалене поняття політичної стабільності, полягає в мотивації політичних акторів на зважені політичні рішення, в основі підготовки яких - досконалі індикативні механізми, зорієнтовані на компаративність флуктуацій і потенціалу ресурсів з їх компенсації;

- зміст поняття «суспільно-політична ентропія» (як інтенсивність суспільних відносин в певній галузі), що дозволяє на основі синергетичного і ціннісного підходів, використовуючи емпіричні методи, оцінити інтенсивність і векторність соціально-політичних змін, в яких політичні інститути слугують нормативно-регулятивною і аксіологічною основою дій політичних акторів;

- концептуалізація чинників нестабільності політико-інституційної взаємодії і зовнішнього середовища на основі соціокультурного, системного та синергетичного підходів (показала зростання динаміки їх впливу в режимі із загостренням). Встановлено, що нестабільність в кризових умовах виникає, здебільшого, внаслідок системної інтерференції чинників дестабілізації, втім вирішальну флуктуацію спричиняє прояв одного чи групи чинників;

- обґрунтування особливостей адаптації політичних інститутів до взаємодії в умовах нестабільного політико-інституційного і зовнішнього середовища. Доведено, що центральне місце у виборі адаптивної стратегії політичними суб'єктами займає

їх інтенціональна альтернатива з орієнтацій на певну стратегію: по-перше, з метою максимізації фронтального вдосконалення суспільних відносин у ключових сферах життєзабезпечення і, тим самим, досягнення стабільності; по-друге, з метою реалізації опортуністичних інтересів, які за своєю сутністю ортогональні до суспільних потреб. Встановлено, що процес адаптації політичних інститутів до нестабільності в умовах демократичного політичного режиму врівноважує дві тенденції – до зростання протиріч і консенсусу головних політичних акторів, тоді як авторитарний політичний режим, в залежності від контекстуальності, редукує одну з них. Визначено геополітичний і регіональний чинники як детермінанти адаптивної стратегії до політичної нестабільності (здебільшого, в умовах неконгруентності політичних режимів екстрасоцієтальних систем);

- зміст таких ключових наукових категорій, як «функціональність» і «ефективність» політико-інституційної взаємодії, їх використання з оцінки регулятивного впливу на стабілізацію політико-інституційного і зовнішнього середовища. Виявлені сучасні погляди на чинники функціональності й ефективності взаємодіючих політичних інститутів в контексті стабілізації. Їх класифікація доцільна з наступних підстав: наявність дієвого механізму функціонального відтворення політичних інститутів і їх взаємодії; якісні показники взаємомотивуючих факторів між політичними інститутами і середовищем; трансакційні витрати забезпечення стабільності; переважаючі фактори на етапі формування (трансформації) політичних інститутів і їх взаємодії; ступінь відповідності ментальних особливостей між політичними інститутами і середовищем;

- розробка наукового трактування дихотомії «згода - конфліктність» стосовно політико-інституційної взаємодії. Встановлено, насамперед, її практичну спрямованість і використання як політичними акторами для утримання влади, так й бізнес-структурами з уникнення політичних ризиків. Тож має місце досить висока прогностична достовірність, що ґрунтується на синкретизмі конкретних методів статичної і динамічної діагностики політичної нестабільності;

- обґрунтування особливостей впливу мотиваційної контекстуальності на стабілізацію політико-інституційної взаємодії з зовнішнім середовищем в умовах консолідованих демократій і демократичного транзиту. Показано, що на відміну від консолідованих демократій, в яких активно задіяні зворотні зв'язки між політичною системою і середовищем, а отже сформувались мотиваційні важелі з ненасильницького розв'язання гострих суспільних протиріч, перехідні політичні режими актуалізують праксеологічні засади управління, які більш конгруентні авторитарному правлінню. Тож, ключове значення в орієнтації на мотиваційні чи праксеологічні підходи до політичного управління, спрямованого на політичну стабілізацію, мають способи спрощення середовища як об'єкта управління і збільшення різноманіття управлінської системи;

Уточнено:

- понятійно-категоріальний комплекс з політико-інституційної взаємодії в нестабільному середовищі, який включає споріднені поняття «середовище», «зовнішнє середовище», «оточуюче середовище» і «суспільне середовище».

Показано, що їх диференціація здійснюється на основі диспозиції політичної системи і певної частини середовища. Окрім класичних структурних детермінант середовища, насамперед соціальних, у контексті його нестабільності актуалізуються енергетичні ресурси як найважливіша економічна складова;

- співвідношення понять «політичний інститут», «політико-інституційна структура» (як реалізована в політичній практиці сутність політичного інституту, взаємодіючих політичних інститутів, кожна складова яких виконує функції у відповідності до політико-інституційних норм і забезпечує систему контролю за результатами їх виконання з оптимізацією трансакційних витрат), «дисипативна структура» (як іманентно властива відкритій політичній системі топологічно-стаціонарна взаємодія політико-інституційних структур зі зміщеною рівновагою, в якій соціально-політична ентропія динамічно компенсована);

- зміст синергійних політико-інституційних інтеракцій як чинника подолання нестабільності в сучасній Україні, який характеризується через системне формування когерентності взаємодії між дисипативною структурою-аттрактором і суспільним середовищем: по-перше, використанням стратегічних чинників формування демократичної політичної свідомості, основу яких складає якісна освіта в державі; по-друге, збільшенням потенціалу ресурсів політико-інституційних структур як тактичного завдання (має відбуватися на основі взаємної дифузії політико-інституційних структур і інтрасоцієтальної системи, провідна роль в якій належить політико-інституційному середовищу) для підтримання дисипативних процесів на завершальній фазі – стабілізації. Критерієм досягнення когерентності взаємодії є зростання в інтрасоцієтальній системі мотивованих суб'єктів політико-інституційної взаємодії з підготовки до прийняття політичних рішень.

Практичне значення отриманих результатів. Результати проведеного дослідження у ході вивчення політико-інституційної взаємодії у нестабільному середовищі на основі синергетичної проекції дають розгорнуте уявлення про особливості процесів дестабілізації, насамперед, механізми їх виникнення. Основні результати даного дисертаційного дослідження можуть становити концептуально-аналітичну основу для практичного використання політичних технологій з попередження політичної дестабілізації, підтримання динамічної стабільності в середовищі та її відновленні, враховуючи мотиваційний і праксеологічний підходи до їх реалізації. Висновки дисертаційної роботи можуть бути використані для складання та обґрунтування державних цільових програм із функціонального вдосконалення політико-інституційних структур, проведення публічної політики модернізації на основі підвищення ефективності політичних інститутів, їх гнучкості, здатності акумулювати дисипативну енергію зовнішнього середовища, раціонального її розподілу і тим самим, реалізації методів політичного управління на основі мотиваційної складової. Крім того, матеріали та висновки дисертації можуть бути запроваджені у навчальний процес, зокрема під час розробки спецкурсів для студентів, які навчаються за напрямками підготовки «Політологія», «Соціологія» і «Міжнародні відносини».

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження має самостійний характер. Положення і висновки дисертаційної роботи є результатом авторських

розробок. Наукові праці, опубліковані дисертантом по темі дослідження одноосібно, охоплюють одну наукову монографію, 15 статей у фахових наукових виданнях України, 5 статей у виданнях іноземних держав і 10 публікацій в інших виданнях.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації обговорювались на засіданнях кафедри політології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, в лекційному курсі з політології і спецкурсі «Політична безпека держави». Основні положення даного дисертаційного дослідження були апробовані в доповідях на таких конференціях: Регіональний науково-практичний конференції «Соціально-гуманітарна освіта і наука в сучасному українському суспільстві: проблеми та перспективи розвитку» (Дніпропетровськ, 22 травня 2009 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми і перспективи освітнього менеджменту в сучасних умовах міжнародної інтеграції» (Дніпропетровськ, 22-23 травня 2012 р.); IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми та перспективи розвитку публічного управління в Україні» (Запоріжжя, 11 жовтня 2012 р.); Міжнародній конференції «Социально-гуманитарное познание в контексте философской инноватики» (Ростов-на-Дону, 23 мая 2013 г.); Міжрегіональній науково-практичній конференції «Розвиток соціально-гуманітарної освіти і науки в контексті модернізації вітчизняної вищої школи» (Дніпропетровськ, 24 грудня 2013 р.); IV Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Сучасні соціально-гуманітарні дискурси» (Дніпропетровськ, 22 березня 2014 р.); III Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Науковий діалог «Схід-Захід» (Кам'янець-Подільський, 7 червня 2014 р.); III Науково-практичній конференції «Чорноморські політологічні читання» (Одеса, 12-13 грудня 2014 р.).

Публікації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження знайшли втілення в індивідуальній монографії, 20 наукових статтях. З них 15 – у наукових фахових виданнях України, 5 статей – у наукових виданнях іноземних держав, і 10 публікацій – в інших виданнях.

Структура дисертації обумовлена її метою і науковими завданнями. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, 18 підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 415 сторінок. Основний текст викладений на 361 сторінці роботи. Кількість найменувань в списку використаних джерел становить 507 одиниць.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, висвітлено ступінь наукової розробленості проблеми, сформульовано об'єкт, предмет, мету і завдання, визначено методи дослідження, наукову новизну, вказано практичну значимість отриманих результатів та їх апробацію, а також пояснено структуру роботи.

У першому розділі «Дослідницькі стратегії з вивчення політико-інституційної взаємодії у нестабільному середовищі на основі синергетичної проєкції» розглядаються теоретичні засади дослідження теми дисертації. Окреслений схематичний каркас, на якому побудована реалізація дослідницьких завдань. Проаналізовані головні концептуальні засади і дослідницькі стратегії з цієї

специфіки проблемного поля, які містяться у наукових працях сучасних зарубіжних і вітчизняних авторів. Політична нестабільність розглянута у контексті синергетичної теорії, концепцій нового інституціоналізму. Надана оцінка періодичності виникнення політичної нестабільності і виокремлено моделі функціонування політичних інститутів у межах циклічності їх динаміки. Синтезована модель політико-інституційної взаємодії в середовищі та її синергетична проекція.

У підрозділі 1.1 *«Політичні інститути та їх взаємодія в нестабільному середовищі: дефініції і наукові підходи до вивчення»* розкриваються теоретико-методологічні особливості взаємодії політичних інститутів у нестабільному зовнішньому середовищі на основі розробки, подальшого вдосконалення, уточнення дефініцій і наукових підходів. Сформульовано термін «синергетична проекція», розкрито поняття «політико-інституційна взаємодія» через її сутнісні характеристики. Визначено три рівні політико-інституційної взаємодії, на яких відбувається дестабілізація політичних інститутів і середовища. Пояснено сутність динаміки політико-інституційної взаємодії, процесу дестабілізації з позиції синергетики.

У підрозділі уточнено співвідношення понять «середовище», «політико-інституційне середовище», «зовнішнє середовище», «оточуюче середовище» і «суспільне середовище». У контексті дослідження політичної нестабільності уточнено зміст понять «політико-інституціональна структура» у співвідношенні з поняттям «політичний інститут» на основі класичних політико-системних концепцій у синкретизмі з синергетичним, новим політико-інституціональним і ціннісним підходами. Враховуючи попередні наукові розробки, на основі синергетики і нового політико-інституційного підходів уточнюється поняття «суспільно-політична ентропія». Подаються ключові підходи до поняття політична стабільність/нестабільність. Застосовуючи понятійний апарат синергетики і нового інституційного підходу і враховуючи попередні дослідження, сформульоване поняття «політична стабільність».

Підрозділ 1.2 *«Синергетичний підхід: перспективи використання в аналізі та прогнозуванні нестабільності у контексті політико-інституційної взаємодії»* спрямований на розгляд нелінійних процесів, що виникають у політичній системі на політико-інституційному рівні в динаміці прямих і зворотних зв'язків з середовищем. Одним з центральних понять дисертації є поняття «дисипативна структура». Отже, «дисипативна структура» - іманентно властива відкритій політичній системі топологічно-стаціонарна взаємодія політико-інституційних структур зі зміщеною рівновагою, в якій соціально-політична ентропія динамічно компенсована. Ідеальна стабільність у синергетичному сенсі означає, що політичні інститути сприяють когерентній взаємодії між політичною системою і середовищем. Однак, сучасні політичні процеси відзначаються надзвичайною динамікою, швидкою зміною умов, накладенням великої кількості обмежень на діяльність політичних акторів. З цих причин рівновага функціонування політичних інститутів може зміщуватися в бік дезорганізації. Цьому сприяють флуктуації. Їх вплив залежить від синергетичного стану політичної системи.

Політичні інститути, взаємодіючи між собою і активно впливаючи на свідомість певних соціальних груп, можуть поляризувати середовище. Тож, у режимі із загостренням достатньо будь-якої флуктуації, яка призводить до локалізації поляризованих відносин. Відтоді розпочинаються біфуркаційні процеси. Важливе значення для суспільних відносин, пронизаних політичними інститутами, мають вплив аттракторів (простих і дивних). Показано ключове значення для стабільності в Україні утримання в зоні впливу простого аттрактора тор. Дивні аттрактори визначають динаміку політичних акторів саме в зонах біфуркації. Характер аттракторів може змінюватись. Звідси, логічним є виведення наступного правила: оскільки політичні інститути мають інкрементну динаміку, остільки найбільше ініціювання їх змін, що відбувається, як завжди, зверху, має бути розраховане на таку максимальну флуктуацію, за якої може бути виведена з політико-інституційної структури надлишкова ентропія. До того ж, керованість всією політичною системою може бути забезпечена її тяжінням до простих аттракторів. Тож, проведення реформ в зоні дії простих аттракторів актуалізує їх оперативну індикацію. Її доцільно розглядати як складову певних методів регулювання перебігу реформ. Вони мають забезпечуватись, наприклад таким методом вибору стратегії як SWOT-аналіз.

У підрозділі запропонований наступний алгоритм прогнозу стабільності політико-інституційної взаємодії. По-перше, визначити стан політичної системи (стійкий / нестійкий); по-друге, встановити наявні і можливі аттрактори, а також їх типи, в зоні дії яких перебувають, чи можуть перебувати політичні інститути упродовж прогнозованого періоду; по-третє, для простих аттракторів, які переважають у стійкому стані політичної системи, віднайти кореляційну залежність між керівними зусиллями і реакцією політичних інститутів на них; по-четверте, для прогнозу появи дивних аттракторів, які мають вирішальний вплив на політико-інституційну структуру, слід врахувати максимально можливий набір варіантів динаміки політичних інститутів. Зважаючи на обмежені можливості в політиці, варто спрямувати зусилля на вивчення середовища, де відкривається віяло можливостей. Встановлено, що правильний розрахунок потрібних ресурсів, необхідних для зміщення політико-інституційної взаємодії до простого аттрактора, може бути досягнутий шляхом аналізу динаміки політичної свідомості провідних політичних акторів індивідуального і групового характеру.

У підрозділі 1.3 *«Політична нестабільність у контексті нового інституціоналізму»* розглядаються, враховуючи сучасні розробки, основні тенденції і умови, що сприяють дестабілізації політико-інституційного середовища в рамках варіативності політико-інституційного циклу. Звертається увага на специфіку прийняття політичних рішень в умовах ресурсних обмежень. Механізм переведення суспільних протиріч у середовищі в політико-інституційну площину може бути пояснений дистрибутивним підходом Д. Найта. Боротьба за нові «правила гри» полягає, здебільшого, в структуруванні політичної конкуренції. Від нових правил залежить доступ до прийняття рішень. Фактично це боротьба за владу, яка нерідко загострюється і через деякий час стабілізується в якомусь врівноваженому стані. На прикладі дисфункціональності парламенту видно, що недосконалість формальних

норм і контролю за їх дотриманням в перехідних політичних режимах посилює опортуністичну поведінку, веде до зміщення орієнтації політичних акторів на неформальні норми. К. Шепсл виділяє таку особливість політичних інститутів, як прагнення до рівноваги. До тих пір, поки політики не зрозуміють, що мають набагато більші потенційні можливості порівняно з діючими політико-інституційними нормами, інститути залишатимуться постійними. На формуванні нових політичних інститутів позначається дія принципу «path dependence» – залежність від шляху розвитку.

Досліджено динаміку процесу дестабілізації, враховуючи специфіку перебігу політико-інституційного циклу. Виокремлено дві моделі політико-інституційної взаємодії – «модель помірної нестабільності» і «кризову модель». Вони мають місце в Україні. Пояснено специфіку проходження таких фаз циклу політико-інституційної взаємодії як: активного формування, структуровану, політико-інституціонального вичерпання та політико-інституційних трансформацій. Нестабільність виникає в тому випадку, коли суб'єктність політичного інституту констелюється на тлі поляризації еліт, в результаті нелегітимних процедур, порушення правових норм, за активного екзогенного впливу на ескалацію конфлікту. Зазначаються умови, які знижують ефективність політико-інституційної взаємодії в Україні. Зокрема, має місце тенденція, що узгоджується з «законом ієрархічних компенсацій» Е.А. Седова, згідно з яким зростання різноманітності на верхньому ієрархічному рівні забезпечується обмеженням різноманітності на нижніх рівнях. З позицій синергетики дана особливість пояснюється явним переважанням енергії дисипації над енергією локалізації, а отже політико-інституційні структури залишаються незмінними. Саме відсутність діючого зворотного зв'язку між територіальними громадами та владою на місцях багато в чому стимулює її делегітимацію, є передумовою нестабільності середовища. З посиленням поляризації соціально-політичних сил, політичні лідери яких виступають в ролі аттракторів, в політико-інституційному середовищі знижується ймовірність повного проходження політико-інституційного циклу державними політичними інститутами, тому вони змушені взаємодіяти в режимі кризової моделі.

У підрозділі 1.4 «*Взаємодія політичних інститутів і середовища як ентропійний процес*» обґрунтовано і синтезовано модель політико-інституційної взаємодії з середовищем. Вона пояснює процес стабілізації/дестабілізації. В моделі базові політичні інститути ототожнені з певним судном, яке рухається проти течії ріки. Веслярі, що знаходяться в цьому судні, ототожнені з допоміжними політичними інститутами. Водна артерія, по якій рухається судно, і є середовище. Метою маршруту є досягнення певного рубежу, на якому знаходиться перешкода. Прибрати її зі шляху – означає привести ріку до єдиного руслу, усунути повінь, що ототожнюється з нестабільністю середовища. Ідеологія постає як рульовий пристрій, напрямом якого може або сприяти руху судна до наміченої мети, або перешкоджати. Необхідним стабілізуючим елементом даної моделі, її ментальним конструктором служать весла, якими здатні управляти веслярі, і які співрозмірні самому судну, ефективні для використання у воді (середовищі).

Ментальний конструкт нами розуміється як система, в котру синкретично включені такі компоненти, як знання, світосприйняття, ідеологія, чутливість, міфи, вірування, системи цінностей, культурні стереотипи, звичаї та етикет, фантазії, надії і фобії, напівнесвідомі прояви. Ми можемо оцінити структуру ментального конструкту за ступенем переважання в ньому напівсвідомих елементів. Враховуючи ступінь продукування їх владними політичними інститутами, функціонуючими в державній структурі, можна оцінити стан стабільності середовища. Якщо влада транслює ідеологію, звернену до «логічного мислення» на основі знань, навичок, оцінок, рішень, запозичених з досвіду, що перевіряються практикою, і ця ідеологія через політико-інституційну структуру буде позитивно сприйнята середовищем, то безсумнівна констеляція модусу стабільності. Інший варіант ідеологічного забезпечення політики, організаційно оформлених владних політичних інститутів, детермінується елементами, орієнтованими на «дологічне мислення». Серед них переважають успадковані, прищеплені вихованням і нав'язані суспільним середовищем погляди, звички, норми поведінки, що дуже важко або зовсім не піддаються контролю розуму. В результаті ймовірність нестабільності зростає.

Синергетична проекція політико-інституційної взаємодії, що пояснює нестабільність, являє собою динаміку зростання енергії локалізації в політичній системі, котра ототожнюється зі складною дисипативною структурою. В якійсь частині даної структури виникає локалізація під впливом флуктуації з середовища чи з певної частини дисипативної структури. За цієї умови енергія локалізації переважає енергію дисипації, тому дисипативна структура руйнується. Нестабільність продовжується до тих пір, доки не з'явиться дисипативний чинник-аттрактор, який каналізує надлишкову ентропію, а його енергія переважає енергію локалізації. У такий спосіб з нестабільності народжується структурований порядок політико-інституційної взаємодії. Таким чином, базисні та допоміжні політичні інститути повинні змінюватися, погоджуючи свої параметри, що виражаються в інтересах.

Зважаючи на обмежену раціональність прийнятих політичних рішень, відповідно до положення неінституційного підходу, постає важливість функціонування такого інституту як критика. Домінуючою умовою функціонування інституту критики є тип політичного режиму, в якому проявляється її своєрідність.

У другому розділі **«Синергійні прояви нестабільності політико-інституційної взаємодії та динаміка політичних режимів у зовнішньому середовищі»** досліджуються центральні проблеми політичної нестабільності, які мають місце в демократичних, авторитарних і перехідних політичних режимах.

У підрозділі 2.1 *«Синергетичні параметри нестабільності політико-інституційної взаємодії у демократичних політиях»* наголошується, що на тлі інкрементних змін політичних інститутів та їх взаємодії у консолідованих демократіях, для країн пострадянського простору іманентною рисою є центробіжний характер демократії (за А. Лейпхартом), проявом якої є поляризація політичних еліт. Підкреслюється різноманіття наукових думок стосовно причин нестабільності політико-інституційної взаємодії в демократичних політичних режимах. Синергетична особливість переходу до демократії в Україні та в інших

пострадянських країнах полягає у відсутності когерентності взаємодії політичних інститутів. Тож, неодноразові спроби виступити в ролі дисипативної структури-аттрактора певних політичних партій і їх лідерів закінчувалися локалізацією, яка триває й досі. Ключовим параметром стабільності демократії є рівномірність розподілу ресурсів. Важливою характеристикою успішності демократичного транзиту, з огляду на його тривалість, а отже й усіх характеристик стабільності / нестабільності даного процесу, є ступінь національної єдності. Аналізується модель становлення демократії, яка в загальному вигляді містить нестабільність, що зазвичай виникає після досягнення національної єдності. Вочевидь, якщо абсолютна більшість акторів політико-інституційних структур і середовища розуміють необхідність демократизації країни, то в реаліях та їх частина, що мала певні привілеї, не хоче їх втрачати в результаті демократичних реформ. Звідси виникає масштабний конфлікт, сила якого залежить від історичної пам'яті народу і політиків з минулих конфліктних подій. А отже, незабаром, конфліктуючі сторони можуть дійти компромісу.

Виступаючи в ролі дисипативної структури-аттрактора, політичний актор на початку процесу реформ має правильно встановити топологію форми дисипативної структури. Адже політико-інституційна взаємодія за ефективною формою відбуватиметься успішно. У зворотньому випадку, політико-інституційна взаємодія вимагатиме значних транзакційних витрат. Аналізуються й інші складові нестабільності. Відтак, В.М. Полтерович і В.В. Попов справедливо стверджують, що економічне зростання в умовах послаблених правових інститутів веде до негативних наслідків існування самої демократії. Їх пропозиція – застосувати індекс правопорядку, індекс інвестиційного клімату (ризик) і індекс корупції як ключові в моніторингу стабільності демократії. Аналізуються стилі взаємодії базових політико-інституційних структур в Україні, зазначається відсутність стратегічної концепції розвитку та її реалізації. Далі розглядається проблема індикаторів нестабільності демократії на основі ідей Т. Ванханена, С. Ліпсета, О. Третьяка.

У підрозділі 2.2 *«Адаптивні можливості політичних інститутів демократичних політій до взаємодії в нестабільному зовнішньому середовищі»* досліджується механізм прийняття рішень в умовах демократії як запобіжник від нестабільності на основі концепцій Р. Даля, А. Пшеворські, С. Ліпсета, Д. Сірінга. Індикатором стабільності останній вважав зростання рівня політичної участі, що свідчить про зростання легітимації «правил гри». Встановлено зростання якості адаптації країн до демократії, коли топологія політичних інститутів вже апробована в ретроспективі, тож дисипативні процеси завершуються консолідацією демократії (простежується на прикладі колишніх Прибалтійських республік, нині країн ЄС). У зворотньому випадку, як показує досвід України, процеси дисипації не можуть прискорено завершитися побудуванням топології демократичних політичних інститутів, у яких формальні і неформальні норми конгруентні. В адаптивних процесах актуалізується інституційний механізм передачі влади, на що звертав увагу С. Хантінгтон. Його позиція порівнюється з концепцією Е. Циммермана. Суттєвим аргументом політико-інституційного впливу на процес адаптації є положення, сформульовані Р. Ароном щодо гармонізації формальних і неформальних

регулятивів політико-інституційної взаємодії в демократичних політиях. Аналізується рівномірність розподілу ресурсів у різних країнах світу, як один з показників адаптованості і стабільності демократії. Визначено місце України і здійснено концептуалізацію такого стану розподілу ресурсів. У процесі адаптації політико-інституційної взаємодії важливим компонентом є прогноз успішності консолідації демократії, а отже доцільно використати, наприклад, такий показник як Індекс структурного дисбалансу, запропонований Т. Ванханеном.

Процес дисипації, спрямований на становлення нової якості розосередження ресурсів, а отже й політико-інституційної взаємодії не може не враховувати збільшення кількості політико-інституційних акторів. Оскільки вибір найкращої політико-інституційної стратегії взаємодії пов'язаний з багатопартійною системою, важливо в топології політико-інституційного дизайну передбачити надання шансу набуття владних повноважень альтернативним політичним силам. Стратегії політичних дій повинні завжди бути адаптованими до особливих місцевих обставин. Мета має бути тією ж, замінити недемократичні політико-інституційні структури та політичні інститути більш демократичними, але засоби, які використовуються для її досягнення, будуть різними для кожної держави. Сучасні дослідження, зокрема М.Херропа, підтверджують – регулюванню підлягають процеси, що знаходяться на лінійній фазі політико-інституційної взаємодії.

У підрозділі 2.3 *«Проекція нестабільності політико-інституційної взаємодії у зовнішньому середовищі в умовах авторитаризму»* показана головна умова його життєздатності – забезпечення того мінімального рівня довіри, що гарантує підтримання НS-режиму, за якого дисипативні процеси неможливі, а отже влада автократа залишається незмінною. Водночас, автократ, що втрачає довіру, спроможний функціонувати, зберігаючи стабільність, тільки забезпечуючи згоду громадян. Тож, мають місце фінансові преференції для найбільш небезпечних режиму соціальних груп, маніпулювання свідомістю, силові методи тощо.

В результаті дослідження виявлені такі наукові підходи до аналізу і прогнозування нестабільності в авторитаризмі. По-перше, вирахування на основі теорії ігор максимальної флуктуації, після якої авторитарний політичний режим забезпечує стабільність. Зважаючи на синергетичний підхід, сформульовано наступне правило: політико-інституційна взаємодія на асимптотичній стадії розвитку під впливом дивних атторів перебуває в стабільному стані доти, поки зростання суспільно-політичної ентропії не перевищує 10%. По-друге, компаративний аналіз головного суб'єкта політичного режиму, що генерує політико-інституційну взаємодію (однопартійний політичний режим, військовий, персоналістський тощо). Виокремлено можливі причини виникнення нестабільності. Показані основні підсумки рефлексії робіт Х. Лінца та інших наукових розробок, які є сутнісними у розумінні нестабільності політико-інституційної взаємодії в авторитарних політичних режимах. З поміж інших, варто виділити роботу Р. Снідера, що розглядає авторитаризм як самодостатній, формулюючи різні аспекти його функціональної специфіки. Звідси, ми можемо оцінювати адаптивну спроможність політичного режиму у разі виникнення нестабільності його функціонування. По-третє, результат аналізу вищезазначених та інших робіт

доводить необхідність врахування в оцінці вирішальної флуктуації, що спричиняє нестабільність авторитаризму – динаміки кількості невдоволених політичних акторів, особливо суб'єктів базисних політико-інституційних структур. По-четверте, ключовим показником з оцінки нестабільності виступає ступінь дієздатності уряду країни. Підкреслюється важливість дослідження потенціалу політико-інституційної взаємодії, спрямованої на мобілізацію середовища і здатність поширити свою ідеологію на рівні позитивного сприйняття на всій території країни.

У підрозділі 2.4 *«Синергійна політико-інституційна взаємодія в перехідних політичних режимах за наявності нестабільного зовнішнього середовища»* аксіоматичне положення стосовно заперечення існуючих, назавжди встановлених ефективних політико-інституційних засад взаємодії між центральною і місцевою владою, які б відповідали стабільній соціально-політичній і економічній ситуації доводить актуальність виокремлення спільних рис вищевказаних політичних режимів. Кожному політичному інституту відповідає набір певних стимулів і реакцій на них політико-інституційних суб'єктів, здатних стабілізувати конкретні суспільно-політичні ситуації, чи навпаки розбалансувати їх.

По-перше, ключові норми, які регламентують формування та взаємодію політико-інституційних структур і можуть справити негативний резонанс на моральний імідж політичних акторів, повинні бути сформульовані з вилученням подвійних трактувань цих норм. По-друге, політико-інституційна взаємодія в перехідних політичних режимах (як і в інших) має певну насиченість. Її оцінка здійснюється через суб'єктів середовища і політико-інституційних структур та ідентифікована у показнику «щільність політико-інституційного середовища». Нами виявлено таку закономірність: перехідні політичні режими по мірі зменшення щільності політико-інституційного середовища в умовах нестабільності спонукають індивідів до більш рішучих дій у боротьбі за свої права і свободи. Демократичні політичні режими за умов нестабільності, звичайно встановлюють такі важелі впливу на особистість, що вона мотивована на конвенційні форми вирішення спірних питань, хоча по мірі зниження щільності політико-інституційних норм і правил, які повинні структурувати й регулювати поведінку, все більше зростають випадки неконвенційної протестної активності.

Отже, синергійна політико-інституційна взаємодія в перехідних політичних режимах за наявності нестабільного зовнішнього середовища характеризується неможливістю своєчасного реагування політико-інституційних структур на дисбаланс формальних, неформальних норм і зворотних зв'язків з зовнішнім середовищем, що мають сприяти виведенню зростаючої ентропії в суспільному середовищі. Наслідком такого дисбалансу є часта зміна дисипативних структур-аттракторів, що призводить до коливальних процесів між початком дисипації і локалізації. Зазначена закономірність пояснюється нестачею дифузної легітимності та як наслідок – некогерентністю взаємодії політико-інституційних структур і зовнішнього середовища.

Третій розділ **«Нелінійність політико-інституційної взаємодії та нестабільність середовища політичних систем»**, зорієнтований на концептуалізацію чинників нестабільності середовища і обґрунтування теоретико-

методологічної специфіки їх дослідження, використовуючи синергетику і новий інституційний підхід.

Підрозділ 3.1 *«Інформаційно-маніпулятивний складник нестабільності та його прояв у політико-інституційній взаємодії»* містить аналіз різноманіття впливу вищезазначеного чинника у межах інтеракцій політичних інститутів, результатом яких є хаотичні явища в політичній системі і середовищі. Відзначається, що зростання ентропійних процесів у політико-інституційному і оточуючому середовищі має місце, поміж іншого, через дисфункцію в оцінці і відборі інформації в політико-інституційних структурах з прийняття політичних рішень. Протистояти інформаційно-маніпулятивному впливу на національному і міжнародному рівнях можливо шляхом розробки та реалізації державної інформаційної політики, що передбачає вирішення комплексу правових, економічних, технологічних, соціальних, культурних, етичних та ін. питань. Наукова думка у контексті обґрунтування шляхів вирішення даної проблеми зосереджується, переважно, на організаційно-правовому аспекті. До нього належить система прийняття управлінських рішень. Вона має ієрархічний вигляд і продукується типом політичного режиму, формою правління, територіальним устроєм держави тощо. Однак, комунікація між політико-інституційними структурами і суспільними мережами може мати маніпулятивний характер. Це можливо тоді, коли у відповідь на реагування мереж інтрасоцієтальної системи з конкретних рішень та дій, приховуючи свою неефективність, політико-інституційні структури намагатимуться створити систему символів з ілюзорного вирішення політичних та інших проблем. Водночас, опозиція прагне навпаки викрити весь спектр помилкових рішень владою, підсилюючи інформаційно-психологічний тиск на електорат.

Інформаційно-маніпулятивний складник, як флуктуація політико-інституційної взаємодії, яка стимулює хаотичні локалізаційні і біфуркаційні процеси, виконує такі головні функції. 1. Функція цілеспрямованого формування суб'єкт-об'єктних відносин в організації нестабільного середовища. Найбільш транспарентно дана функція реалізується у воєнній організації політичної системи, яка в силу своєї специфіки має конкретну мету щодо захисту країни від зовнішньої агресії. Так, практично у всіх державах, проти яких готувалася агресія, внутрішньополітична обстановка характеризувалася: гострою політичною та економічною кризою; наявністю антидержавних, сепаратистських сил, які мали іноземну підтримку; політичною ізоляцією вищого державного керівництва; підтримкою опозиції з боку впливових міжнародних організацій; роз'єднанням населення за політичними, релігійними, етнічними та мовними ознаками; антидержавною спрямованістю засобів масової інформації; сильним морально-психологічним тиском антидержавних політичних сил на особовий склад збройних сил та правоохоронних органів. Як бачимо, в сучасній Україні на певних етапах політичної кризи 2013-2014 рр. більшість з цих умов втілювалась в широкомасштабний зовнішньо- і внутрішньополітичний конфлікт. 2. Друга функція полягає у цілеспрямованому опосередкованому взаємовпливі погіршення соціально-економічної ситуації на психіку людей та стимулюванні виникнення на цій основі масоподібних явищ. 3. Має місце й функція стабілізації соціального середовища, яка

за своїм змістом полягає в нейтралізації дестабілізуючих інформаційно-маніпулятивних дій протиборчої сторони. Тож, сьогодні актуалізується проблема інформаційної безпеки, наукова розробка якої міститься у наукових працях Д. Дубова, Г. Почепцова та ін.

Таким чином, постає триєдине завдання в інформаційній політиці держави: по-перше, забезпечити середовище, політичні інститути з їх суб'єктивною складовою всією повнотою інформації для прийняття вивірених політичних рішень; по-друге, забезпечити надійний захист, згідно з діючими правовими нормами інформації з обмеженим доступом і, по-третє, убезпечити середовище та політико-інституційну підсистему від цілеспрямовано-спотвореної інформації, що загострює міжетнічні, міжконфесійні відносини, сприяє поширенню соціальних аномалій, деморалізує правоохоронні і безпекові інститути.

У підрозділі 3.2 *«Етноконфесійна нелінійна детермінанта політико-інституційної взаємодії»* досліджується проблема етнічної і конфесійної складової, які, зазвичай у синкретизмі чи окремо, здатні спричинити біфуркаційні процеси як на мікро-, так і на макрорівні. Статистика доводить, що найбільш поширеним видом недержавних конфліктів у 2001–2010 рр. були конфлікти між етнічними чи релігійними громадами. Вихідні умови, які спричиняють виникнення нестабільності на етноконфесійній основі зводяться до наступних положень: по-перше, політична система повинна бути відкритою, а отже до неї має постійно надходити інформація, спрямована на протиставлення представників етносів і конфесій, поляризацію їх свідомості; по-друге, має бути експліцитна нелінійність формування свідомості вказаних соціальних груп. Тож, консолідує інформація з етноконфесійних стосунків блокується, а інтенсивність конфліктогенної інформації зростає. По-третє, зовнішні і внутрішні флуктуації виникають на асимптотичній стадії розвитку політичних процесів під впливом дивних аттракторів. Саме тоді чинник локалізації (створення неоднорідності в середовищі етноконфесійних груп) проявляє себе інтенсивніше за дисипативного чинника (упорядковує взаємостосунки між етноконфесійними групами). Крім того, зростання негативної суспільно-політичної ентропії можливо на основі опортуністичної поведінки провідних політичних акторів. Політична еліта, що очолює цю боротьбу, заручається підтримкою, насамперед, найбільш радикальних суспільних груп. Подібна цілеспрямована діяльність елітних груп відповідає інструменталістському підходу до етноконфесійної політики (Дж. Ротшильд). Змістовна робота з дослідження Федеральної моделі та багатонаціональних суспільств США в контексті деяких проблем для демократичної теорії і практики написана А. Степан. Окремі аспекти вказаної проблеми розглядали Н. Оморова, Д. Март'янов, О. Аванесова, К. Калхун, О. Башкєєва. Аналізуючи три головні моделі відносин між церквою і державою (сепараційна, партнерська і патерналістська), доходимо висновку про найбільші можливості з дестабілізації обстановки в країні, переважно, останніх двох моделей взаємодії. Україні притаманні партнерські стосунки між церквою і державою. Однак, зазначена форма цих стосунків має чимало суперечностей за реалізації її змісту.

Підрозділ 3.3 «*Політичні інститути і їх взаємодія в умовах нестабільності: аксіологічний вимір нелінійності*» розкриває важливу і складну проблему нелінійної кореляції між формуванням, фрагментацією ціннісних детермінант політико-інституційної взаємодії з середовищем з одного боку, і констеляцією хаотичних процесів – з іншого. Аксіологічна складова показана як центральна в легітимації політичних інститутів і їх взаємодії. Стверджується наступне положення: якщо цінності ми розуміємо специфічним виміром самої людини, в котрому людина, рухаючись, реалізує своє існування, то політичні інститути є визначниками цього руху, що дають змогу наносити умовну траєкторію руху на ціннісну систему координат. Враховуючи попередні напрацювання, показані три варіанти впливу аксіологічної компоненти на політико-інституційну взаємодію, результатом якої є політична нестабільність чи стабільне функціонування політичної системи. В одному з них аксіологічна компонента спочатку успішно запобігає локалізації та дисипації на новій основі, підтримуючи політико-інституційну взаємодію в HS-режимі (стабільне функціонування). Такий режим притаманний авторитарним політичним системам, які намагаються закрити доступ для зовнішнього впливу. Однак, в силу постмодерну і глобалізації, ентропія в системі зростає, що незабаром може привести до локалізації з наступною біфуркацією політичної системи разом зі структурою аксіологічних компонентів політичних інститутів і засад їх взаємодії.

В іншому варіанті аксіологічна компонента дестабілізує середовище і політичні інститути, оскільки відповідає взаємодії на асимптотичній стадії розвитку політичного процесу під впливом дивного аттрактора, поступово підводячи політичну систему до біфуркації. Подібна динаміка характеризує політико-інституційну взаємодію, здебільшого, в перехідних політичних системах. Поряд з такою перспективою динаміки політико-інституційної взаємодії існує й інша. Її ознакою є виникнення і закріплення коливальних режимів. Вони унеможливають розпад політичної системи. Тож відбувається почергова переорієнтація базисних політико-інституційних структур в суб'єктному вимірі з радикальних на консервативні ідеологічні орієнтири в політиці. В дисертації показані етапи процесу формування цінностей: синтез певної цінності, її популяризація та інклюзія. Звертається увага на формування конфліктного потенціалу в даному процесі, способів його зниження.

Аналізуються сучасні тенденції до змін ціннісних орієнтацій в Україні. Всебічно проаналізована маргіналізація цінності добробуту через вплив корупції. Визначено механізми впливу корупції на дестабілізацію середовища і політико-інституційної взаємодії на основі синергетичної проекції, концепції «захоплення держави» та інших сучасних теорій. Враховані погляди М. Олсона, П. Мауро, М. Уоррена, С. Хантінгтона та інших вчених.

Реалії сучасності підтверджують тезу з використання неструктурованих суспільних груп з ціннісних орієнтирів у політичній дестабілізації. З появою нового дисипативного чинника-аттрактора неструктуровані групи можуть виступати потенціалом енергії локалізації.

Підрозділ 3.4 «*Процеси глобалізації і постмодернізації як причини нестабільності інтрасоцієтальної системи: політико-інституційний аспект*»

розкриває сучасні тенденції впливу вказаних процесів, здебільшого на авторитарні і перехідні політичні режими. Синкретизм феноменів глобалізації та постмодерну досліджував І. Гордєєв. Їх прояв має місце тоді, коли соціально-політичний мейнстрим стає масштабнішим за відносно невеликий часовий інтервал. До того ж, є множинні аттрактори, розташовані як координатори, що задають загальний вектор розвитку політичної ситуації. Аттракторами можуть бути високий рівень життя, сприятливі умови для розкриття творчого потенціалу в екстрасоцієтальній системі на тлі незадоволення соціальних потреб, низької соціальної мобільності, правової незахищеності індивіда в державі. Тож, соціальні запити породжують пропозицію і, як наслідок, в політичній системі формується дисипативна структура-аттрактор (політична партія та її лідер), готові до екстраординарних дій, які в перехідних політичних режимах функціонують, здебільшого, у руслі неконвенційної поведінки, дестабілізуючи ситуацію. У дисертації стверджується, що симбіоз глобалізації та постмодерну породили інший феномен – фундаменталізм як антитезу цим явищам. Тож, нестабільність у країнах Сходу позначається і на країнах Європи через нові хвилі біженців. Антиглобалістично налаштовані сировинно-орієнтовані країни, намагаються залучити до цього протистояння своє найближче геополітичне оточення. Результатом є утворення буферних зон нестабільності (Абхазія, Придністров'я, Донбас та ін. регіони). Далі аналізуються механізми впливу на політичну свідомість зазначених феноменів, що у підсумку спричиняють дестабілізацію і конфліктність. До бази аналітики включені наукові праці З. Баумана, У. Вішаї, Ж. Делеза і Ф. Гваттарі, Р. Інглгарта, Ю. Ірхіна, Е. Рудінеско, Д. Фурмана, О. Гаман-Голутвіної, О. Панаріна. Сутність підтримання стабільності, зазначено в дисертації, зводиться до створення соціально-політичної мережі, яка мобільно адаптується, і здатна до ситуативної діфрагментації масової свідомості. Причому вона має функціонувати в режимі харизматичного лідера, який впливає на емоційну сферу свідомості. Однак, без належної раціональної складової, що слугує експліцитним алгоритмом з вирішення поточних і перспективних проблем середовища, легітимність цієї мережі не може бути забезпечена і дестабілізації не уникнути.

У підрозділі 3.5 *«Нелінійні особливості адаптації політичних інститутів до взаємодії в умовах нестабільного політико-інституціонального і зовнішнього середовища»* семантичне навантаження терміну «адаптація» пояснюється з двох позицій, основою яких є ступінь активності зміни середовища об'єкта. По-перше, як пристосування до нього, активно не втручаючись у зміну політико-інституційного середовища. За даного варіанту адаптація буде зводитись до маніпулювання суспільною думкою через конструювання у масовій свідомості показної стабільності. Таке політичне маніпулювання характеризує, здебільшого, авторитарний політичний режим, що починає втрачати ресурси.

По-друге, політична адаптація може відбуватися як раціональний, доцільний, активний і взаємозворотний процес у відносинах особи з іншими суб'єктами політики, в рівній мірі залежний від усіх політичних суб'єктів адаптування. Розглядаючи вищевказану проблему, автор проаналізував наукові праці М. Анохіна, О. Карпяка, Дж. Голдстоуна та ін. Оцінка ролі суб'єктивного чинника в адаптації

політичних інститутів показала, що він під час нестабільності політичних інститутів в процесі їх адаптації може виступати у двох основних ролях. Перша роль полягає в тому, щоб бути каталізатором процесу адаптації. Такий варіант дій супроводжується, здебільшого, відкритим конфліктом. Тоді процес адаптації занадто ускладнюється і триває значно довше. В цьому випадку, він може закінчитися біфуркацією політичної системи і переходом її на нову конфігурацію дисипативної структури, взаємодіючих політичних інститутів. В іншому варіанті політичний лідер (політико-інституційна структура) може відігравати функцію відведення надлишкової конфліктної суспільно-політичної ентропії. Її реалізація знаходить свій вияв у дисипативних процесах (реорганізації діючих політичних інститутів). Найкращий варіант адаптації має місце в тому випадку, коли суб'єктна діяльність відбувається на основі відкритості, створення відповідних умов для інтеріоризації цінностей, властивих центральній зоні культури. Крім того, безпосередньо аналізується процес адаптації політико-інституційної взаємодії в швидкозмінних умовах України, вплив на адаптацію кризових явищ в економіці, зовнішніх флуктуацій.

Як видно, процес адаптації політичних інститутів до нестабільності на основі демократії поєднує в собі дві тенденції до протиріч і консенсусу головних політичних акторів, які з часом врівноважують одна одну. В такій ситуації дисипативні структури, а отже й динамічна стабільність зберігаються. Авторитаризм, в силу незначного суспільного капіталу, на який він спирається, зазвичай адаптує не політичні інститути, а редукує протестні настрої та дії, і тим самим намагається звести нанівець хоча б відкриту форму протиріч.

В четвертому розділі **«Реалізація синергетичного потенціалу політико-інституційної взаємодії з подолання нестабільності»** розкриваються можливості створення мотиваційної контекстуальності політичних інститутів і середовища з їх стабілізації. Вирішення даного наукового завдання полягає у з'ясуванні сучасного трактування функціональності та ефективності політичних інститутів у взаємодії з нестабільним середовищем на основі синергетичної проекції. Розглянуто динаміку переходу від стабільного стану до відкритого конфлікту. Розкрито компаративність мотиваційних і праксеологічних засад підтримання політичної стабільності. Визначено специфіку синергійних політико-інституційних інтеракцій в Україні.

У підрозділі 4.1 *«Функціональність і ефективність політико-інституційної взаємодії у подоланні нестабільності»* дисертант, зважаючи на дослідження таких науковців як Г. Почепцов, С. Ставченко, О. Баштанник, О. Рибій, О. Максимова, М. Леві, С. Белл, С. Хантінгтон, С. Ліпсет, Д. Норт та інших, досліджує особливості цих категорій у контексті політико-інституційної тематики. Вказується на ефективність політико-інституційної взаємодії, яка прямо корелює із взаємним прагненням політико-інституційних структур і зовнішнього середовища знайти спільний комунікативний простір, вдало використовуючи формальні і неформальні регулятиви для реалізації намічених цілей. Ознакою ефективною політико-інституційної взаємодії є мінімізація трансакційних витрат.

Функціональність політико-інституційної взаємодії слугує характеристикою взаємодії політичних інститутів щодо ступеня відповідності функцій, що реально

виконуються ними, закріпленням нормам. Таким чином, політико-інституційна взаємодія впливає на ситуацію в політико-інституційному і зовнішньому середовищі через формальні норми і регулятиви, які задають рамкові умови їх функціонування, у тому числі і в подоланні нестабільності. Показано механізм дестабілізації через порушення когерентності взаємодії між базовими і допоміжними політичними інститутами, особливо ЗМІ.

У свою чергу, нестабільність виникає як результат депривації індивідів та груп інтрасоцієтальної системи, як відповідна реакція на незадоволеність якоїсь групи якістю виконання функцій державою, що проявляється у динаміці настроїв від оцінок до прагнень. Зниження ефективності взаємодії для підтримання стабільності середовища вимагає значного збільшення трансакційних витрат. Показана дисфункціональність дистрибутивної функції політико-інституційної взаємодії по вертикалі, притаманна країнам пострадянського простору. В результаті дослідження виявлені і класифіковані сучасні погляди на чинники функціональності й ефективності взаємодіючих політичних інститутів в контексті стабілізації.

У підрозділі 4.2 *«Динаміка політико-інституційної взаємодії із середовищем на латентній фазі процесу дестабілізації»* розкривається проблема утримання політико-інституційної взаємодії у межах стабільного стану, і далі, через дестабілізацію, - до прояву масового відкритого конфлікту. Стабільний стан пов'язаний з незмінною динамікою соціально-політичної ентропії. Її зростання сигналізує про дестабілізацію. Даний процес ідентифікується в різних теоріях. Наприклад, за А. Тойнбі, коли суспільній системі доводиться реагувати на виклик, а її відповідь неадекватна, спостерігається дестабілізація. К. Холодковський зазначає таку динаміку розвитку кризи й, разом з тим нестабільності: локальні протести; падіння рейтингів урядів та їх керівників; загальнонаціональні протести; падіння уряду; прихід до влади радикалів.

Створення моделі переходу зі стабільного стану через дестабілізацію, кризу до нової якості політичної системи належить Г. Алмонду та його колегам, що співпрацювали з ним в рамках «Стенфордського проекту». Згідно їх проекту, відбувається перехід політичної системи від першої фази, ідентифікованої як «попередня політична система», основним змістом якої є синхронізація між двома акторами через зворотний зв'язок, до другої фази, названої «зміни середовища і функціонування системи». Зміст даної фази полягає у перебігу наступних етапів: соціально-економічні зміни, висування вимог акторами, які можуть не узгоджуватись між собою. На тлі зміни зовнішніх умов і характеру управління, зростає поляризація вимог акторів. У контексті означених міркувань, варто визначити ту межу зростаючої ентропії політико-інституційної взаємодії з середовищем, яка відокремлює стан згоди переважаючої маси населення країни з політикою і відкритий конфлікт. Чільне місце у прогнозуванні нестабільності, фіксації її початкової фази займає постійний моніторинг такого параметру як динаміка рівня довіри з боку громадян до політичних лідерів, політичних інститутів тощо. Чинник тривалості періоду суспільних відносин в діапазоні «згода - конфліктність» згідно концепції Л. Козера криється в жорсткості політико-інституційної структури. Пролонгування конфлікту в процесі політико-

інституційної взаємодії є функцією стереотипів взаємосприйняття конфліктуючих сторін. Показана сутність теорії соціально-психологічної інфраструктури конфлікту, розробленої Л. Пієр і Дж. Річі.

Дослідження виявило двоєдине завдання з моніторингу латентності – відкритості конфліктних відносин політико-інституційної взаємодії з середовищем – застосування статичного і динамічного прогнозування. Показана особливість статичного прогнозування нестабільності, що ґрунтується на методиках визначення політичних ризиків. Можливість втрати своїх інвестицій створює додаткову мотивацію, тому дані методики доволі ефективні. Для підвищення вірогідності констеляції нестабільності середовища запропоновано здійснювати й динамічне прогнозування, на що зорієнтована методика за типом математичної моделі гонки озброєнь Річардсона. Враховуючи наукові праці К. Томаса, Л. Мартіна, Дж. Ванберга, Дж. Лукашевського, Дж. Паммента і Б. Хайнца, в дисертації розкриті методики утримання конфлікту на латентній стадії.

У підрозділі 4.3 *«Особливості мотиваційної складової з подолання нестабільності політико-інституційної взаємодії і зовнішнього середовища в умовах консолідованих демократій»* зазначено два основні підходи до забезпечення політичної стабільності у суспільному середовищі – праксеологічний і мотиваційний. Головним аспектом праксеологічного підходу для управління оточуючим середовищем є стимулювання, яке зазвичай не співпадає з мотивацією, як внутрішньою інтенцією індивіда. Цей підхід до стабілізації політико-інституційної взаємодії з середовищем іманентно властивий авторитарним і перехідним політичним режимам. Квінтесенцією мотиваційного підходу, зазначено в дисертації, є створення політико-інституційними структурами у взаємодії з оточуючим середовищем такої контекстуальності, яка формує і підтримує усталені потреби, інтереси та цінності з ненасильницького, конструктивного розв'язання спірних проблем, що виникають в політичному процесі, суспільних відносинах. Даний підхід конгруентний консолідованим демократіям. З дискусії між Х. Лінцем, Д. Горовіцем і С. Ліпсетом, яка відбувалась наприкінці минулого століття стає очевидним, що ліберально-демократичні норми не спрацьовують без відповідної політичної культури. Звідси можна констатувати, що до мотивації з підтримання стабільності має більше відношення не форма правління, а відповідність політико-інституційних норм ментальному конструкту суспільного середовища.

Отже, в якості мотиву з підтримання політичної стабільності ми виділяємо внутрішню інтенцію політичних акторів до позитивного сприйняття формальних норм, а ментальний конструкт, властивий певному політичному інституту, вказує на ступінь їх гармонійності. У випадку їх гармонійного характеру, будь-які флуктуації будуть позитивно компенсовані належним реагуванням політико-інституційних структур. І навпаки, ті норми, що сприймаються як дисгармонійні, не будуть функціонувати. Показано досвід Швеції, Швейцарії зі створення мотиваційної контекстуальності, яка сприяє політичній стабільності. Зазначено й роль традицій у мотивації до стабільності. Таким чином, переймаючи досвід демократичних країн на пострадянському просторі, важливо не просто трансплантувати політичні інститути, а й глибоко проаналізувати ефективність їх взаємодії між собою і з середовищем.

У підрозділі 4.4 *«Специфіка формування мотиваційної контекстуальності політико-інституційної взаємодії і зовнішнього середовища як чинник стабілізації в умовах демократичних транзитів»* проаналізовано можливі стратегії взаємодії суб'єктів, діючих в рамках політичних інститутів з хаосом. Зазначено превалювання наукової думки і політичної практики в перехідних політичних режимах, згідно з якою вихід необхідно шукати не в удосконаленні політичних інститутів відповідно до вимог часу, а слід виконувати якісь дії по відношенню до зовнішнього середовища (стратегія управління хаосом). За провідної регулюючої ролі держави у таких політичних режимах, ефективний вихід з нестабільності ототожнюється з реалізацією певних праксеологічних засад в управлінні цим процесом. Тож, мотивації зовнішнього середовища до стабілізації обстановки може взагалі відводитись другорядна роль, а швидше, вона взагалі відсутня. У контексті управління нестабільними станами політико-інституційної взаємодії і зовнішнього середовища логіка полягає в реалізації послідовних фаз даного процесу: діагностування характеру нестабільності, причин її виникнення; вибір ефективних методів стабілізації політико-інституційної взаємодії та зовнішнього середовища, запровадження цих методів у політичній практиці; повторна діагностика з можливим корегуванням методів з подолання нестабільності.

Головні причини нестабільності в процесі політико-інституційної взаємодії з середовищем в Україні полягають у поляризації політичних еліт, впливі екстрасоцієтальних систем, суб'єктивного компонента. За методологічну основу з оптимізації політико-управлінської діяльності в нестабільних умовах може бути обрана кібернетична теорія У. Ешбі. Доведено експліцитність використання «Закону необхідного різноманіття», сутність якого полягає у створенні різноманіття політико-інституційної взаємодії, не меншого за різноманіття середовища. Проаналізовані методи створення такого різноманіття в авторитарних політичних режимах (спрощення представницьких соціальних груп середовища) і в перехідних політичних режимах, спрямованих на розвиток демократії (перерозподіл управлінських повноважень на користь місцевих органів самоврядування, створення конкурентних засад для політико-інституційних структур управління).

Підрозділ 4.5 *«Синергійні політико-інституційні інтеракції як чинник подолання нестабільності в сучасній Україні»* присвячений дослідженню головних напрямків докладання зусиль політико-інституційної взаємодії з середовищем, здатних створити критичну масу умов для виходу держави на стабільний шлях розвитку. Теоретичною основою даної проблеми є наукові праці Д. Найта і В. Парсонса. Окремі її сторони на основі різних концептуальних підходів були об'єктом дослідження М. Вавринчука, В. Щербака, Л. Кочубея, Л. Приймака, О. Пономарьової, В. Гельмана, В. Сергєєва, Б. Парахонського.

Наводиться синкретизм чинників нестабільності в Україні і на цій основі аналізується мотиваційний механізм, який має сформувати дисипативна структура-аттрактор – парламентська більшість, що забезпечить формування якісної освіти, активності в економічній діяльності та інноваційному розвитку. Ключовими в даному механізмі є наступні елементи. По-перше, стратегія розвитку на основі ефективних політичних рішень, виховання високоосвіченої, креативної,

патріотичної молоді. По-друге, вирішення тактичних завдань в умовах децентралізації політичного управління (вимагає якісного покращення експертної діяльності, підвищення відповідальності громад за розвиток своїх територій). По-третє, система оперативних політико-правових заходів (має бути гнучкою, оперативно реагуючою на конфліктні ситуації). Врегулювання політичного конфлікту на Донбасі можливе за умов усунення його системних причин. Тож функціональність і ефективність політико-інституційної взаємодії має ґрунтуватися на мотивації.

У **висновках** дисертаційного дослідження відзначено синергетику як найбільш універсальну теорію, що пояснює процес дестабілізації у будь-якому форматі. З-поміж багатьох параметрів виокремлюється суспільно-політична ентропія. Її зростання призводить до дестабілізації політико-інституційної взаємодії і середовища. Дослідження основних дефініцій і наукових підходів до вивчення обраної теми показало доцільність поєднання синергетичної проекції у синкретизмі з новим інституціоналізмом та іншими теоріями. Ключовим поняттям теми, що визначає подальші дослідницькі процедури, є поняття політичної стабільності як такого ситуативного стану динаміки політичних інститутів і середовища, за якого параметри суспільно-політичної ентропії відповідають флуктуаціям, що позитивно компенсовані в межах прямої кореляції між дисонансом формальних і неформальних політико-інституційних регулятивів, процесів дезорганізації середовища як результату політико-інституційної взаємодії, інших чинників й трансакційними витратами на відновлення рівноваги. Встановлено головний зміст дестабілізації політико-інституційної взаємодії з середовищем на основі синергетики, як переключення вказаних процесів з простих на дивні аттрактори. Тож стабілізувати ситуацію можливо своєчасним аналізом динаміки її розвитку, прорахуванням найбільш вірогідних варіантів перебігу процесів з оцінкою кожного з них і застосуванням компенсаційних стратегій щодо повернення до простих аттракторів.

В синтезованій моделі політико-інституційної взаємодії з середовищем центральним елементом збереження тенденції на стабільність / дестабілізацію є ментальний конструкт. Змістовно синергетична проекція моделі політико-інституційної взаємодії, що пояснює нестабільність, являє собою динаміку зростання енергії локалізації в політичній системі, котра ототожнюється зі складною дисипативною структурою.

Встановлено, що синергійні прояви нестабільності політико-інституційної взаємодії в динаміці політичних режимів полягають в обумовленості процесів дисипації і локалізації особливістю дисипативної структури-аттрактора, її ресурсів, когерентністю взаємодії з зовнішнім середовищем, щільністю політико-інституційного середовища і традиціями протестних форм конвенційної поведінки.

Встановлено, що нестабільність виникає, здебільшого, як наслідок системної інтерференції чинників дестабілізації, втім вирішальну флуктуацію спричиняє прояв одного чи групи чинників. Швидко мінливі політичні ситуації, ресурсні обмеження орієнтують акторів на відновлення параметрів ефективності через аналіз і мотивацію до певних дій, враховуючи ступінь відповідності ментальних

особливостей політичних інститутів і середовища. Показано необхідність застосування перевірених на практиці і вдосконалених методик зі статичного і динамічного прогнозування тривалості латентного періоду дестабілізації. Дослідження підтвердило, що ситуацію в країні вірогідніше можливо стабілізувати тоді, коли ще не розпочались загальнонаціональні протести.

Для консолідованих демократій більш конгруентним методом стабілізації є створення мотиваційної контекстуальності взаємодії політичних інститутів і середовища, тоді як для перехідних і авторитарних політичних режимів притаманні праксеологічні методи політичної стабілізації, при реалізації яких стимули радше мають примусовий компонент і не відповідають внутрішній мотивації суб'єктів.

Процес стабілізації політико-інституційної взаємодії з середовищем в Україні має ґрунтуватись на системній стратегії, котра забезпечуватиме перерозподіл дисипативної енергії з центральних базових політико-інституційних структур на їх місцеві функціональні аналоги, квінтесенцією яких є самоорганізація громад. Розширене у такий спосіб політико-інституційне середовище, максимально мотивуватиме політико-інституційні структури до конструктивних зворотних зв'язків і відкриє реальну перспективу виходу на стійку стабілізацію, застосовуючи політико-інституційні процедури на основі активізації суспільного капіталу, конкуренції, вибору кращих альтернатив розвитку. Важливим показником стабілізації політико-інституційної взаємодії з середовищем є переорієнтація політичної системи з простого циклічного тороїдального аттрактора, яким є нерозвинутість громадських організацій, створених за ініціативою знизу, на простий аттрактор – маятник, що забезпечить асимптотичну стійкість в межах коливального процесу з формування ментального конструкту на основі демократичних цінностей.

Головні положення дисертаційного дослідження викладені в таких працях автора:

Монографія

Іщенко, І. В. Політичні інститути в нестабільному середовищі: функціональні особливості [Текст] : монографія / І. В. Іщенко. – Дніпропетровськ: Інновація, 2015. – 306 с.

Основні праці

1. Іщенко, І. В. Адаптивні можливості інститутів демократичної політичної системи в період соціально-економічної і політичної нестабільності [Текст] / І. В. Іщенко // Гілея. – 2013. – № 12. – Вип. 79. – С. 319-322.

2. Іщенко, І. В. Аналіз нестабільності авторитарних політичних режимів в сучасному політологічному дискурсі [Текст] / І. В. Іщенко // Гілея. – 2014. – Вип. 81 (№2) – С. 322-325.

3. Ищенко, И. В. Глобализация и постмодерн как факторы нестабильности политических режимов [Текст] / И. В. Ищенко // Вісник Дніпропетр. ун-ту. Сер. Філософія. Соціологія. Політологія. – 2014. – Т. 22. – №9/2. – С. 73-79.

4. Іщенко, І. В. Дихотомія «згода – конфліктність» як вимір нестабільності політичних іститутів і суспільства [Текст] / І. В. Іщенко // Політологічний Вісник. – 2014. – Вип. 74. – С. 365-374.

5. Іщенко, І. В. Етнонаціональна політика в контексті управління нестабільністю суспільства [Текст] / І. В. Іщенко // Гілея. – 2014. – Вип. 83 (№4) – С. 348-353.

6. Іщенко, І. В. Інформаційно-психологічна складова нестабільності та її прояв у суспільному середовищі [Текст] / І. В. Іщенко // Гілея. – 2013. – № 2 – Вип. 69. – С. 743-747.

7. Ищенко, И. В. Коррупция и политическая нестабильность: ключевые аспекты взаимовлияния [Текст] / И. В. Ищенко // Научные ведомости Белгородского государственного ун-та. Сер. История. Политология. Экономика. Информатика. – 2014 – Вып. 31. – С. 160-166.

8. Ищенко, И. В. Межинституциональное взаимодействие в социуме как энтропийный процесс [Текст] / И. В. Ищенко // Black Sea. Scientific journal of academic research. Politology. – 2014. – Vol. 14, Is. 7, June. – P.23-28.

9. Іщенко, І. В. Особливості мотиваційного напрямку стабілізації політичних інститутів і суспільного середовища в умовах консолідованих демократій [Текст] / І. В. Іщенко // Грانی. – 2015. – № 4 (120) – С. 180-185.

10. Іщенко, І. В. Політико-інституційні особливості подолання нестабільності в сучасній Україні [Текст] / І. В. Іщенко // Гілея. – 2015. – Вип. 95. – С. 398-401.

11. Іщенко, І. В. Політичні інститути в нестабільному середовищі: дефініції, чинники, системність [Текст] / І. В. Іщенко // Вісник Дніпропетр. ун-ту. Сер. Філософія. Соціологія. Політологія. – 2012. – № 9/2. – Т. 20. – Вип. 22. – С. 166-170.

12. Іщенко, І. В. Політичні інститути в умовах нестабільності: аксіологічна складова [Текст] / І. В. Іщенко // Філософія і політологія в контексті сучасної культури. – 2014. – Вип. 7. – С. 198-203.

13. Іщенко, І. В. Політичні інститути у період нестабільності: синергетичний підхід [Текст] / І. В. Іщенко // Гілея. – 2013. – № 1 – Вип. 68. – С. 589-592.

14. Іщенко, І. В. Праксеологічні засади управління нестабільністю соціального середовища в умовах демократії [Текст] / І. В. Іщенко // Гілея. – 2014. – Вип. 80 (№1) – С. 211-214.

15. Ищенко, И. В. Функциональность и эффективность политических институтов в преодолении нестабильности общества [Текст] / И. В. Ищенко // Political science studies. – 2015. – Vol. 36. – P. 13-27.

16. Ищенко, И. Политическая нестабильность в контексте нового институционализма [Текст] / И. Ищенко // The Caucasus. Economical and social analysis journal of southern Caucasus. Politology. – 2014. – № 3/4. – P. 30-35.

17. Іщенко, І. Праксеологічні засади управління нестабільним соціальним середовищем в умовах перехідних політичних режимів : політико-правовий контекст[Текст] / І. Іщенко // European political and law discourse. – 2015. – Vol. 2, Is. 1. – P. 136-144.

18. Ищенко, И. В. Религиозный фактор и его влияние на функционирование политических институтов в условиях нестабильности [Текст] / И. В. Ищенко // Вісник Дніпропетр. ун-ту. Сер. Філософія. Соціологія. Політологія. – 2013. – № 9/2. – Т. 21. – Вип. 23. – С. 93-97.

19. Іщенко, І. В. Суб'єктивний чинник і його вплив на адаптацію політичних інститутів до функціонування в умовах нестабільного середовища [Текст] / І. В. Іщенко // Грані. – 2014. – № 2. – С. 126-131.

20. Іщенко, І. В. Фактори нестабільності політичних інститутів і середовища у транзитивному суспільстві: проблема систематизації / І. В. Іщенко // Філософія і політологія в контексті сучасної культури. – 2012. – № 3. – С. 194-200.

Додаткові праці

21. Іщенко, І. В. Актуальні проблеми етнонаціональної політики в контексті запобігання нестабільності суспільства [Текст] / І. В. Іщенко // Соціально-гуманітарні дискурси. Матер. IV Всеукр. наук. конфер. з міжнар. участю (м. Дніпропетровськ, 22 березня 2014 р.): у 3-х частинах. – Д.: Інновація, 2014. – ч.3. – С.184-186.

22. Ищенко, И. В. Анализ нестабильности институтов и среды в демократических политических режимах: факторы, динамика, инструментарий [Текст] / И. В. Ищенко // Гуманитарное познание в контексте философской инноватики: мат-лы Межд-й науч. конфер. (Ростов-на -Дону, 22 мая 2013 г.). – Ростов –на –Дону.: Дониздат, 2013. – С. 133 – 141.

23. Іщенко, І. В. Гуманітарна освіта: парадигмальні зміни чи інверсія зі стилістичною корекцією [Текст] / І. В. Іщенко // Розвиток соціально-гуманітарної освіти і науки в контексті модернізації вітчизняної вищої школи. Матер. II Всеукр. наук-практ. конфер. (м. Дніпропетровськ, 26 грудня 2014 р.): у 2-х частинах. – Д.: Інновація, 2014. – ч.1. – С.97-98.

24. Іщенко, І. В. Освіта як чинник безпеки особистості, суспільства і держави [Текст] / І. В. Іщенко // Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук. Матер. III Всеукр. наук-практ. конфер. з міжнар. участю (м. Дніпропетровськ, 20 грудня 2013р.): у 5-х частинах. – Д.: Інновація, 2013. – Ч.4. – С.167-168.

25. Іщенко, І. В. Особливості навчання кадрів державного управління та місцевого самоврядування практиці роботи в нестабільному середовищі [Текст] / І. В. Іщенко // Проблемы и перспективы образовательного менеджмента в современных условиях международной обстановки. Сборник материалов международной научно-практической конференции (г. Днепропетровск, 22-23 мая 2012 г.). – Д. : Роял Принт, 2012. – С.121-124.

26. Іщенко, І. В. Особливості формування політичної культури українського суспільства в трансформаційний період [Текст] / І. В. Іщенко // Соціально-гуманітарна освіта і наука в сучасному українському суспільстві: проблеми та перспективи розвитку. Матеріали регіональної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 22 травня 2009 р.). – Д. : Інновація, 2009. – С. 96-100.

27. Іщенко, І. В. Підвищення якості освіти в умовах нестабільності суспільно-політичного і економічного розвитку : синергетичний підхід [Текст] / І. В. Іщенко // Розвиток соціально-гуманітарної освіти і науки в контексті модернізації вітчизняної

вищої школи. Матеріали міжрегіональної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 24 грудня 2013 р.). – Д.: Інновація, 2014. – С. 49-51.

28. Іщенко, І. В. Політична мораль і нестабільність соціального середовища як чинники регіонального розвитку [Текст] / І. В. Іщенко // Актуальні проблеми та перспективи розвитку публічного управління в Україні. Матеріали IV Всеукр. наук-практ. конфер. (м. Запоріжжя, 11 жовтня 2012 р.). – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2012. – С.443-445.

29. Іщенко, І. В. Проблема ефективності політичних інститутів пострадянських країн у подоланні нестабільності суспільства [Текст] / І. В. Іщенко // Науковий діалог схід-захід. Матеріали III Всеукр. наук.-практ. конфер. з міжнар. участю. (м. Кам'янець-Подільський, 4 червня 2014 р.): у 4-х частинах. – Д. : Видавництво «Інновація», 2014. – Ч. 1 – С. 72-75.

30. Іщенко, І. В. Проблема підвищення ефективності управління нестабільним суспільством в умовах перехідних політичних режимів [Текст] / І. В. Іщенко // Чорноморські політологічні читання. Матеріали третьої науково-практичної конференції (м. Одеса, 12-13 грудня 2014 р.). – Одеса : Національний ун-т «Одеська юридична академія», 2014. – С. 56-59.

АНОТАЦІЇ

Іщенко І. В. Синергетична проекція політико-інституційної взаємодії у нестабільному середовищі. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. Дніпропетровськ, 2015.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню взаємодії політичних інститутів у нестабільному середовищі з позицій синергетичного, нового політико-інституційного і контекстуального підходів. Синтезовано концептуальну модель політико-інституційної взаємодії у нестабільному зовнішньому середовищі та її синергетичну проекцію. Елементами моделі є базисні, допоміжні політичні інститути, середовище, ідеологія і ментальний конструкт. Синергетична проекція моделі політико-інституційної взаємодії, що пояснює нестабільність, являє собою динаміку зростання енергії локалізації, яка переважає енергію дисипації в політичній системі, ототожненій зі складною дисипативною структурою.

Проведений аналіз нелінійних процесів політико-інституційної взаємодії в динаміці політичних режимів виявив спільну закономірність. Вона полягає в обумовленості процесів дисипації і локалізації особливістю дисипативної структури-аттрактора, її ресурсів, когерентністю взаємодії з зовнішнім середовищем і топологією політико-інституційного дизайну, здатного до ефективного виведення надлишкової ентропії в результаті взаємодії. Встановлено, що нестабільність виникає, здебільшого, як наслідок системної інтерференції чинників дестабілізації, втім вирішальну флуктуацію спричиняє прояв одного чи групи чинників. Основні наукові категорії адаптовано до процесу створення мотиваційної контекстуальності з подолання нестабільності. На основі проведеного аналізу синергійних інтеракцій

політико-інституційної взаємодії, запропоновані рекомендації з політичної стабілізації в Україні.

Ключові слова: синергетична проекція, політико-інституційна взаємодія, політична нестабільність, нестабільне середовище, політико-інституційна структура, аттрактор, дисипативна структура, ментальний конструкт.

Ищенко И. В. Синергетическая проекция политико-институционального взаимодействия в нестабильной среде. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора политических наук по специальности 23.00.02 - политические институты и процессы. Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара. Днепропетровск, 2015.

Диссертация посвящена комплексному исследованию взаимодействия политических институтов в нестабильной среде с позиций синергетического, нового политико-институционального и контекстуального подходов. Синтезирована концептуальная модель политико-институционального взаимодействия в нестабильной внешней среде и ее синергетическая проекция. Элементами модели являются базисные, вспомогательные политические институты, среда, идеология и ментальный конструкт. Он рассматривается ключевым элементом взаимодействия, вызывающим нестабильность как политических институтов, так и среды. Синергетическая проекция модели политико-институционального взаимодействия, объясняющая нестабильность, представляет собой динамику роста энергии локализации, которая преобладает над энергией диссипации в политической системе, отождествленной со сложной диссипативной структурой. Проведенный анализ нелинейных процессов политико-институционального взаимодействия в динамике политических режимов обнаружил общую закономерность. Она заключается в обусловленности процессов диссипации и локализации особенностью диссипативной структуры-аттрактора, ее ресурсов, когерентностью взаимодействия с внешней средой и топологией политико-институционального дизайна, способного к эффективному выведению избыточной энтропии в результате взаимодействия.

Исследованы системообразующие факторы нестабильности. Показан их дуалистический характер. Например, с одной стороны, информационная составляющая может быть частью стратегии диссипации, которая внедряется структурой-аттрактором, а с другой – часто выполняет функцию решающей флуктуации, ведущей к бифуркационным процессам в среде. Императивная нагрузка этноконфессиональной политики состоит в необходимом учете при принятия политических решений возможных центробежных процессов на фоне кризисных явлений в экономике, поляризации элит, неудовлетворенности социокультурных потребностей. Доказана существующая корреляция между дестабилизирующими возможностями и положением церкви в государстве.

Показана системообразующая роль аксиологического компонента, являющегося важнейшим аттрактором на всех этапах нелинейных процессов политико-институционального взаимодействия. Раскрыта антиинституциональная природа коррупции, фрагментирующая ценности и ведущая к нестабильности.

Негативно сказывается на процессе стабилизации в быстроменяющихся условиях среды пассивная адаптивная стратегия политико-институциональных акторов. В свою очередь, глобализация и постмодерн рассматриваются как неотъемлемые черты современных переходных политических режимов. Данные феномены, в силу поляризующего действия на глобальном экстрасоциетальном уровне, ведут к конфликтности на постсоветском пространстве, в странах Востока.

Установлено, что политическая нестабильность возникает, в основном, как следствие системной интерференции факторов дестабилизации, причем решающую флуктуацию вызывает проявление одного или группы факторов. Основные научные категории были адаптированы к исследованию процесса создания мотивационной контекстуальности по преодолению нестабильности. На основе проведенного анализа синергических политико-институциональных интеракций, предложены рекомендации по политической стабилизации в Украине.

Процесс стабилизации политико-институционального взаимодействия со средой в Украине должен основываться на системной стратегии, обеспечивающей перераспределение диссипативной энергии из центральных базовых политико-институциональных структур на их местные функциональные аналоги, квинтэссенцией которых является самоорганизация общин. Расширенная таким образом политико-институциональная среда, будет максимально мотивировать политико-институциональные структуры к конструктивным обратным связям и откроет реальную перспективу выхода на устойчивую стабилизацию, применяя политико-институциональные процедуры на основе активизации общественного капитала, конкуренции, выбора лучших альтернатив развития. Важным показателем стабилизации политико-институционального взаимодействия является переориентация политической системы с простого циклического тороидального аттрактора, которым является неразвитость общественных организаций, созданных по инициативе снизу, на простой аттрактор - маятник, который обеспечит асимптотическую устойчивость в пределах колебательного процесса по формированию ментального конструкта на основе демократических ценностей.

Ключевые слова: синергетическая проекция, политико-институциональное взаимодействие, политическая нестабильность, нестабильная среда, политико-институциональная структура, аттрактор, диссипативная структура, ментальный конструкт.

Ishchenko I. V. Synergistic projection of political-institutional interaction in an unstable environment. – As a Manuscript.

The thesis on receiving the Doctor's scientific degree in political sciences in specialty 23.00.02 - Political Institutes and Processes. Dnepropetrovsk National University named after Oles Gonchar. Dnepropetrovsk, 2015.

The thesis is devoted to complex research of interaction of political institutions in an unstable environment on the basis of a synergistic, the new political-institutional and contextual approaches. Synthesized conceptual model of political-institutional interaction in the unstable external environment and its synergy projection. The elements of the model are the basic, complementary political institutions, the environment, the ideology and the

mental construct. He is seen as a key element of the interaction, which causes instability of political institutions and the environment. Synergistic projection model of political-institutional interaction, which explains the stability, represents the dynamics of growth of energy localization, which dominates the energy dissipation in the political system. The political system is identified with a complex dissipative structure. Analysis of nonlinear processes of political-institutional interaction in the dynamics of political regimes found a common pattern. In the process of localization and dissipation characteristics affect dissipative structure-attractor, its resources, the coherence of interaction with the environment and the topology of the political-institutional design, which is able to effectively eliminate excess entropy as a result of interaction. Instability factors were investigated in system. It was shown their dualistic. It is found that the political instability arises primarily as a result of system interference factors of destabilization. Decisive fluctuation causes one or a group of factors. The basic scientific categories have been adapted to the study of the process of creating a motivational contextuality to overcome the instability. Based on the analysis of synergistic interactions of political-institutional interaction, were offered concrete recommendations for political stabilization in Ukraine.

Keywords: synergetic projection of political-institutional interaction, political instability, unstable environment, political-institutional structure, attractor, dissipative structure, a mental construct.

Підписано до друку 27.10.2015 р.
Формат 60х84/16. Ум. друк. арк. 1,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 312.

Видавництво і друкарня «Ліра»
49050, м. Дніпропетровськ, вул. Наукова, 5
Свідомство про внесення до Держреєстру
ДК №188 від 19.09.2000.

